

Setembre 2024

n° 317

La Letra Mesadièra

DE L'INSTITUT D'ESTUDIS OCCITANS D'ARIÈJA

11, car. Enric Fabre 09100 PÀMIAS
05.81.06.03.88/ieo09@orange.fr
<http://arieja.ieu-opm.com/>

LO MOT DE LA PRESIDENTA DE L'IEO D'ARIÈJA

Amics, Amigas,

Ara que s'acaba un estiu caud e vacanças plan ganhadas, es ora de se tornar trobar per aquesta dintrada qu'esperam rica en projectes ambiciosos per la lenga nòstra.

La debuta de 2024 es estada marcada per d'unas accions importantas per nosautres coma le rescontre amb les elegits e les responsables culturals de Mirapeish e aquela amb le director del SESTA (sites grands d'Occitània), que menaràn a trabalhs en collaboracion per que siá mai visible l'occitan dins la vida vidanta. Amb la campanha de sensibilizacion entamenada cap a las comunas semblariá tanben qu'arribèssim al cap, amb d'unas convits per far d'animacions.

Ça que la, les enjòcs demòran nombroses e las empachas considerablas : baissa de l'ofèrta d'ensenhament dins escòlas, collègis e licèus, desinterès dels joves per la lenga, desaparicion de la transmission dins las familhas, necessitat de tocar un public mai larg, e ne passi...

Sabèm plan que res serà pas aisit mas avèm, ça que la, projectes per la fin de l'annada amb l'ambicion de portar una debuta de responsa a totes aquelas dificultats.

Un projecte a l'entorn de la mòstra « Dantoine » sus la guèrra de 14/18 : una mòstra mesa a jorn, amb una presentacion modèrna e de bon comprèner per totes e d'animacions en collaboracion a l'entorn, dins d'unas comunas, tot aquò dins l'encastre dels 110 ans de la debuta de la guèrra granda.

Un autre trabalh en collaboracion amb la professora d'occitan de Foish e les escolans del collègi, del licèu e d'unas escòlas primàrias, sus las carrièras de la vila a partir dels escrits de Claudi Delpla, un projecte sostengut per la Region dins l'encastre del plan « Cultura Viva ».

E plan segur contunharem nòstras activitats costumièras de conferéncias, corses e animacions diversas per far créisser la visibilitat de l'occitan dins Ariège.

Encara un còp, per que tot aquò siá possible, avèm besonh de vosautres. Cadun pòt ajudar de mai d'un biais, podètz venir als eveniments, ne far la publicitat prèp dels

AGENDA

Emissions de ràdio

Cada jorn a **12h32** e **18h52** – *De còr e d'òc* sus *Radio Transparence* 93.7 FM

Cada dimars de **19h00** a **20h00** - *Era votz dera montanha* sus *Radio Couserans* 94.7 FM

Corses e Talhièrs

10/09/2024 de **14h00** a **15h30** a St Joan del Falgar (Ostal de las associacions) – Talhièr d'occitan totes nivèls.

16/09/2024 de **9h30** a **11h00** a Pàmias (Espaci occitan) - Cors d'occitan debutants.

24/09/2024 de **17h00** a **18h30** a Foish (Ostal de las associacions) - Cors d'occitan totes nivèls.

25/09/2024 de **17h00** a **18h30** a St Guironç (Ostal de la Ciutadanetat) - Cors d'occitan debutants.

25/09/2024 de **18h30** a **20h00** a St Guironç (Ostal de la Ciutadanetat) - Cors d'occitan confirmats.

26/09/2024 de **9h30** a **11h00** a Pàmias (Espaci occitan) - Cors d'occitan confirmats.

26/09/2024 de **14h00** a **16h00** a L'Avelhanet (Centre multiespòrts) - Cors d'occitan totes nivèls.

Contacte : 05.81.06.03.88 o ieo09@orange.fr

11 e 25/09/2024 a **18h30** a Pàmias (Espaci occitan) - Talhièr de convèrsa animat pel Cercle occitan Prospèr Estieu. Contacte : 05.81.06.03.88 o ostaloco09@orange.fr

Animacions

03/09/2024 Concèrt de La Mal Coiffée « Rojas » al Bòsc.

05/09/2024 a **20h00** a Foish (Le Leo) – *Farem tot petar*. Concèrt amb Fontanet.

07/09/2024 a comptar de **10h00** a Foish (Estadi del Corbet) – Forum de las associacions amb la participacion del cercle occitan Pèire Lagarda de Foish.

29/09/2024 a **20h30** a Montesquiù Volvèstre – *Transicion a Traucapairòls*. Pèça de teatre en occitan subretitolada en francés jogada pels Galejaires.

Contacte : 06.65.77.59.24

vòstres amics, participar a las accions que menam. Capitarem pas sens le vòstre engatjament, cadun fa mestièr per que viscan la lenga e la cultura nòstras. Cada ajuda es essenciala per gardar viu l'occitan mas tanben per que son dardalh s'espandisse.

Le camin es encara long, mas entre totes ac farem tot e l'occitan aurà sa plaça dins le mond de deman.

Annia Wolf

*****

OMENATGE A JAN-FRANCOÈS CHERTIER

Que mos a quitat le dimenge 11 de l'Agost, emportat per la malautia, a 68 ans.

El qu'avíava una tala fame de viver, qu'a calgut que se n'anèssa, volguèssa o non. Las causas que n'arriban cap tostemps al noste grat.

Eth Cèrcle occitan deth Coserans que li dèu tant ! Güaireben desempueish sa creacion en 2010, qu'èra present. Que contribuèc granament a la conservacion e a l'espandida de las nostas lenga e civilizacion, a començar per quand, regent caminaire, passava per un flòc d'escòlas del departament e ensenhava a las mainadas cançons e condes de pr'aquí.

E qu'èra soenh present, quand calia ajudar e organizar manifestacions nostas. Encara derrèrament mos metèc aishús pè la deishida de Montsegur al mes de març. E tostemps qu'arribava amb una bona idèa o un conselh avisat.

Brisat fisicament e moralament, que fuc obligat de deishar aquí totas las sèvas passions : montanha, esquí, güelhas, Ventcarreg ont a montat una maison-musèu, e ont mos recebères amb un tan gran plaser. Tanbens : pintura, gascon, condes illustrats, Birossans, carrièra de lausas, e que te sai encara. L'IEO qu'adreça a la sèva femna Françoèsa, al sèu dròlle Adrian, e als sèvis frairs les nostis granis regrets. Adiu Jan-Françoès !

Claudina Ribèra-Solhà

*****

Albada, l'alba, lutz del maitin que totjorn torna. Duas femnas, Lutxi Achiary e Anna Enjalbert, e un òme, Pascal Caumont, que balhan una votz novèla a la tradicion e als sieus cants qu'an viatjats pels tempses e pels luòcs per tota la tèrra d'òc e ligan uèi e dasièr, cantaires e escotaires.

Dins l'encastre de la sieu programacion culturala, l'Estiva prepausa tres concèrts :

Divendres 13/09 a 12h30 a Foish, jardin de la Passejada - A gratis (30 min)

Divendres 13/09 a 18h00 a Foish, Le Léo - A gratis (30 min)

Dimècres 25/09 a 20h30 a Tortosa, « Théâtre de plein air » (o sala de las fèstas per maishant temps) - Pagant (75 min)

E tanben un talhièr de cant a gratis de 2h30 -en occitan e en francés- dins l'encastre de « Ce soir, je sors mes parents » le dissabte 14/09 a 14h15 al centre intergeneracional del Corbet a Foish tanben.

*****

Sovenirs militars

"- Fasquères la guèrra tu ?

- Òc, la guèrra d'Argeria, èri tot jove e fusquèri afectat a l'intendéncia.

- A l'intendéncia ?

- Que òc ! Mès fasiái pas les repaisses del mess dels oficièrs.

- E alavetz de qué fasiás ?

- Èram tot un grop qu'aprestàvam las musetas dels soldats que partissián sul terren.

- A bon e alavetz ?

- Recebiam pel tren totes les ingredients a botar dins le paquetatge e nosautres aprestàvam cada racion individuala. Sabes, le chocolat, le sucre, las cigarretas, le pan de guèrra, las consèrvas e... le ratafià.

- Ratafià ?

- Òc ratafià e sabes dins qué le recebiam ?
- Ben, non ! Dins damajanas supausi ?
- Qué non pas dins damajanas ! Figura-te que le recebiam dins barricas sens robinet, amb solament una bonda.
- Amb just una bonda ?
- Òc, òc ! E caliá sifonar le ratafià pel trauc de la bonda per n'emplenar las fiòlas individualas e las metre dins las racions.
- Sifonar amb un tudèl en aspirant ?
- Òc, jamès som estat tant pintat de ma vida ! Èram gropes de sièis per emplenar las fiòlas e èram relevats cada doas oras e aviam cinc oras de repaus per despintar ; res que de dintrar dins la sala ont emplenavam las fiòlas èram pintats... just per las vapors.
- De segur, èsser obligat de sifonar tota una barrica de ratafià, las vapors devián montar al cap.
- Bon ! De còps, metiam le dit lèu fèit per tampar le tudèl, atal èram pas obligats de sifonar a cada còp e chucavam mens de ratafià ; çò que s'escampava tombava dins una bacina e ac recuperavam per tornar emplenar las fiòlas.
- E quun rambalh !
- En pus fasiá calor, 40 grades, ten ! Te rendes compte, aquela calor e l'alcoòl, pintat òc, del ser al matin e de mès en mès malaut, regantèra, vòmit, mals de cap, cap d'enveja de manjar... Aquò durèc mès d'un mes. Supòrti pas mès le ratafià, es pr'aquò que bevi pas mès ara !
- Levat vin o cervesa plan segur !"

Arièla Montamat

Extrait de "La comunion de Marco"

*****

**La cronica de
Claudina Ribèra-Solhà**

La Tor de Marmanda

Aquel nom que viera del latin Miramanda : Mira = contempla, e manda = comanda. Le siti qu'ac explica plan. Non la demanetz cap jos aquel nom als estatjants de Lacort. Elis que conèishen solament la tor de Chunaut (aishús naut en occitan, çò que li correspond plan).

Res d'estonant. Se la voletz trobar, al vilatge que vos cal préner la rota d'Èrp, puejar 500 mètres, virar a gaucha, arrapar una novèla còsta, entrò l'escart que correspond. Qu'acabat a pè, per un rapalhon que vos fè palsemar, e qu'arribatz al monument.

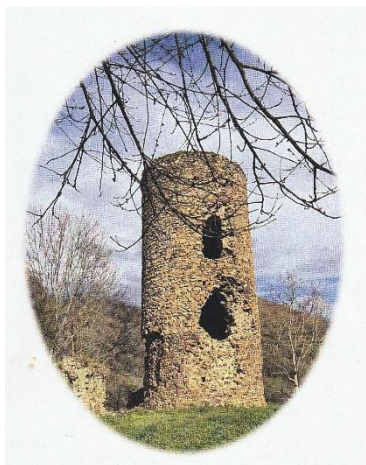
Aquel siti qu'è restaurat pels benevòls de l'associacion Lacort Patrimòni. Amb gran coratge, qu'an desgatjat les emplaçaments de las duas corts, adobat las pèiras d'açò bastit andà que tot non s'espatle. Un trebalh de roman, quand non siria que totis les arbes desrocadis, e l'èdra qu'a calgut tirar d'aquí.

E qu'organizèren una jornada de fèsta andà presentar-mos tot aquò : un bon repèish, arrosegat al cap d'aquel desper e acompanhat de musica museta ; una polidòta pèça de teatre aishús aquel subjèct, e la conferença de Pèire Delòrt, l'òme qu'a fèt de longas cèrcas istoricas aishús aquel emplaçament.

Dins l'Antiquitat le vilatge que's nommava Curiada, pueish Còrda, pueish La Cort. Que sembla donc que, desempueish un atge avançat, qu'ajam aquí un lòc de rescontre e de deliberacion andà las poblacions de las diferentas vals del Baish e del Naut Salat.

Aquel caireforc qu'è plan plaçat, le long d'un passatge estret del Salat ; çò que permet de recéber e contrarotlar las mercandisas qu'arriban baish per la ribèra (boèsses amb les carrassaires) e les rius, e naut pels camins de las montanhas, en ligason amb las autas valèas entrò l'Espanha (productes de las menas) per l'intermediari de trasinièrs. Tot aquò, descargat aquí o chiu mès enlà, a Encortiech, al caireforc del Nert, que partia vèrs Tolosa. Que cal díser qu'aquela valèa qu'è estada de tostemps una grana sorga de menèr de fèr, entrò la debuta del siègle XX.

Les viscomtes que tiravan donc una partida de sos revenguts d'aquel comèrce. Que detenian dus castèls d'abitacion : l'un a Lacort mema, aishús le piton de Nabeth, l'aute a 500 mètres d'aquí, a Encortiech, aishús una nautor tanbens. Doncas Marmanda, entram les dus, que servia andà gaitar

tot çò que passava.

Mes tornem a la nosta tor. D'après las cèrcas fètas, que sembla qu'aquel siti castral date d'abans las annadas 1260. Arnaud d'Espanha, viscomte del Coserans, que da privilètgés als estatjants de Sent-Girons, aishús un document signat a Uchenaut en uctobre 1262. Les cronicaires qu'ajustan qu'aquela edificacion que domina le vilatge a l'orient. Qu'é coronat d'una gròssa tor redona, un donjon. Portant, d'après Pèire Delòrt, que i a un dobte a prepaus de la data d'edificacion. Las pèiras que tien amb causea. E aquesta que's generalisèc al siègle XIII. Benlèu aishús ruinas d'abans.

Aquela tor qu'é redona, causa rara en Coserans. Influença dels catalans, quand les viscomtes possedavan le Pallars ? La fotò que representa le costat sud, amb duas oberturas, l'una al-dessús de l'auta. Dus estatges doncas, e mema un tresième, ça sembla, ara espatlat. Nautor totala : 12 mètres. Que da l'impression d'una bastissa lèu fèta, a l'economia (benlèu a causa de granis trebols ?). A l'entrada de la nauta cort que i demoran una potèrna e tròces de remparts. Qu'òn i entrava per una rampa d'accès, a partir de la baisha cort, mes gran, amb encara tralhas de parets e camin. La nauta cort que servia de zòna de proteccion andà las gents e le bestiar de l'entorn, que, quand las causas anavan mal, s'i venguian refugiar.

Pueish le bastiment que fuc eshoblidat. Un flòc de pèiras que dispariren. Enfin, que'l venèren, amb le terrèn a l'entorn, a particuliers. Que i cavèren un trauc costat èst, al ras del sòl, andà poder-i fèr entrar bestiar.

Ara la comuna qu'a crompat aquelas parcelas, e, amb l'associacion, que gèran e qu'adoban. Qu'an previst de desgatjar la vista, costat sud en particular.

*****

Istòrias del temps passat d'Alan Vidal

Istòria de monjas

La mongetada es un plat talament presat e integrat dins nòstra cultura culinària que semblariá que s'agèsse manjat monjas desempuèi totjorn. En realitat las monjas que coneguèm avuèi (*Phaseolus* nom oficial) venon d'America del centre e del sud. Se sap que ja les aztècs, fa 9000 ans, las cultivèron en associacion amb le milh.

A çò que pareis, seriá Cristòf Colomb que las carregèc en Euròpa puèi s'expandisquèron chic a chic, mès que mès gràcias al *Vatican* e seriá Caterina de Medicis que las auriá menadas en França.

En vertut de la vicariança ecologica las novèlas monjas (*Phaseolus* doncas) trobèron equivalents locals : peses, favas, lentilhas, peses becuts e sustot la monja locala (oficialament *Vigna*) que las granas pichonas e blancas amb una taca redonda e negra, plan alinhadas dins lor clòsca fan pensar a monges dins lors cellulas ; es benlèu aquí l'origina del nom de monja.

Mès aisida de cultivar e de melhor rapòrt, la novèla monja venguda d'America (*Phaseolus*) trobèc lèu sa plaça un pauc pertot. En çò nòstre panèc le nom de la monja convencionala (*Vigna*) que ela fusquèc desgraciada jol nom de "cuol negre". En França *Vigna* servèc son nom de *Dolique* e *Phaseolus* arrapèc, chi sap d'ont, le nom de *haricot*.

Pendent sègles, de las monjas s'aprofitèc ediu las granas secas e calguèc esperar la fin del sègle 18 per qu'en Itàlia se comencèsse de manjar la clòsca verda. Desempuèi, tot le monde manja closquets frescs o de consèrva.

Dins la plana d'Arièja las monjas (*Phaseolus*) encontrèron terradors de tria ; permetèron de valorizar las magras e eissutas bolbenas e autras graussas. Tanplan qu'al fial dels sègles s'i seleccionèc una varietat adaptada : la mongeta de Pàmias (*le coco de Pamiers*). Abans la segonda guèrra se'n produsisquèc ducas 6000 tonas.

A la fin de l'estiu les sacs de monjas asondavan le mercat del dijòus a Maseras ont se venián aprovisionar les comerçants d'un pauc pertot, de Tolosa, de Castelnaud d'Arri, de Carcassona... per poder cosinar le famós çaçolet.

Las monjas, aqueferavan l'estiu, las caliá semenar e fotjar un o dos còps. Puèi abans que se drèbe la caça las arrincavan de bon maitin al rosalh per que se desgranèsson pas ; puèi las caliá carregar sus la ièra e las batre al flagèl. Enfin la nuèit a la velhada o las vrespadas de pluèja, d'oras e d'oras, las trigàvam una per una.

Les pesucs sacs emplenats de cinc cinquièmes de 20 litres cadun e plan arrasats, se vendián a bon prèt. Las pichonas bòrdas n'aprofitèron ducas le mièg de las annadas 1960 qu'importacions de favòls d'Argentina, sonèron per de bon la fin de las monjas e de las mongièras de la plana d'Arièja.

Urosament qu'a Bonac se trobèc en 1998 un amanèl de mongetas de Pàmias per las poder tornar cultivar.